

IOANA BOGDAN CĂTĂNICIU, *Evolution of the system of defence works in Roman Dacia*, translated from the Romanian by Etta Dumitrescu, BAR International Series, 116, Oxford, 1981, 121 pp. + 85 fig.

Sub multiplele sale aspecte, Dacia romană a constituit și va constitui încă mult timp una din temele predilecte ale istoriografiei noastre. Atenția acordată este pe deplin justificată prin însemnătatea pe care o are această secvență a istoriei noastre antice, cînd — după cum este bine cunoscut — a început plămădirea poporului nostru și s-au pus fundamentele limbii pe care o vorbim. De aceea, a devenit un truism perfect explicabil, ca orice abordare a istoriei Daciei romane — în întregime sau parțială — să trezească nu numai interesul specialiștilor, ci și al unei largi categorii de cititori. Însă, dacă în consecință, tratarea unui asemenea subiect impune o severă acribie, trebuie totodată să admitem că, din diferite motive, ei necesită și un efort de informare cu totul deosebit. Implicațiile de natură diversă, care credem că reies cu destulă claritate din rindurile de mai sus, ne-au condus de altfel și la alcătuirea acestui preambul, datorită căruia dorim să fie înțelese mai bine mobilurile întreprinderii noastre de către cititori.

Deși interesul nostru pentru antichități romane datează de mai mult timp, poate nu am fi prezentat lucrarea de față (cu atât mai mult cu cît ea a mai fost recenzată¹), dacă nu am fi promis acest lucru editorilor englezi și, mai cu seamă, dacă — parcurgînd-o —, nu am fi ajuns la concluzia că este și de datoria noastră să ne pronunțăm asupra citorva din problemele pe care ea le ridică în fața cercetării noastre de specialitate. Autoarea, dr. Ioana Bogdan Cătănicu (mai departe, I.B.C.), se ocupă de o bună bucată de vreme de investigarea castrilor romane din Dacia — mai ales de pe *limes Transalutanus* —, ca și de studierea sistemului de apărare dacic în întregul său. Ea se afla deci, după părerea noastră, în măsură să ne ofere o lucrare de sinteză, care să ne prezinte cu un ochi critic stadiul cercetării în domeniul respectiv și, bineînțeles,

¹ Amintim de următoarele două recenzii: Margaret M. Roxan în *Bulletin of the Institute of Archaeology*, 20, London, 1983 (1984), p. 217—218; N. Gudea, *Sistemul defensiv al provinciilor dacice între realitate și ficțiune*, în *ActaAMP*, 10, 1986, p. 183—203.

să ne înfățișeze încheierile la care experiența și informarea să fi permiseau să ajungă. Ne-am fi așteptat să găsim — și sintem convingși că mulți alți colegi de asemenea ar fi dorit aceasta —, în cartea despre „sistemul defensiv al Daciei române”, răspunsuri la unele întrebări care ne preocupau. Rezumându-le, ne gândim la următoarele lucruri utile pentru toți cei interesați de istoria Provinciei Dacia: liniile de apărare strategică ale Daciei romane și, în subsidiar, întinderea acestora și frontierele sale; evoluția și transformările suferite de sistemul de apărare, ca și motivele unor astfel de modificări strategice sau tactice; interdependența dintre organizarea apărării și diferiți factori interni sau externi; specificitatea sau, dimpotrivă, apartenența la concepția defensivă romană, în general, a sistemului dacic de apărare ș.a.m.d. La asemenea chestiuni, dar și la altele, de interes particular, am sperat că vom găsi rezolvările corespunzătoare în cartea scrisă de I.B.C. Să vedem însă, în ce măsură dorințele noastre au fost satisfăcute.

Lucrarea cuprinde, în ordine, un cuvânt înainte, 8 capitole despre subiectul propriu-zis, mai mult sau mai puțin consistente (1. *Dacia și Imperiul înainte de cucerire*. 2. *Războaiele lui Traian pentru cucerirea Daciei*. 3. *Organizarea de început a sistemului dacic de apărare*. 4. *Contribuția lui Hadrian la organizarea limes-ului dacic*. 5. *Contribuția antoninidă la organizarea lucrărilor de apărare a Daciei*. 6. *Domniile lui Marcus Aurelius și Commodo. Războaiele marcomanice*. 7. *Perioada severană*. 8. *Ultimile decade ale Daciei*), note, lista abrevierilor, addendă, un index și ilustrația.

După cum se afirmă în *Cuvânt înainte*, autoarea a dorit să realizeze o „estimare critică” a rezultatelor cercetării limesului dacic, sinteza sa avînd ca „nucleu” teza de licență, ceea ce — după părerea noastră — constituie o formulare nefecic aleasă. Și spunem aceasta, deoarece este greu de crezut că ideile principale expuse în lucrarea de față (menționată abreviat în continuare *Evolution*) au fost intuite încă de acum aproximativ două decenii (1967) — iar, în cazul cînd totuși așa ar fi, nesocotirea nolanului de informații apărut în acest interval de timp și care ar fi condus la o firească „remodelare” a „nucleului”, nu poate decît să prejudicieze calitatea unui asemenea demers științific. Mai normal ar fi fost să se indice un început al preocupărilor autoarei în această direcție, cam prin acea vreme. În același *Foreword*, I.B.C. își face publică și adîncă sa nemulțumire pentru penuria informațiilor despre lucrările de apărare a Daciei, ca și a studiilor monografice dedicate acestui subiect; însă, fapt curios, cel puțin, „estimarea critică” nu se adresează se pare și domniei sale, cu toate că, printre autorii celor „cîteva” monografii amintite totuși, numele său nu figurează, după cum nici astăzi nu poate fi citat. Răzbate din cele două pagini ale *Cuvîntului înainte* o anumită detașare a autoarei, se pare pe un plan foarte înalt, în propriii ochi, și care — după cum vom vedea — constituie caracteristica de bază a lucrării sale, dîndu-i, de ce nu — pentru cititorii neimplicați — o anume saçoare.

Capitolul 1, care tratează problema unui sistem defensiv roman la nord de Dunăre, databil înainte de cucerirea traiană, nu reînșește o aprofundare a izvoarelor și nici nu prezintă cercetări noi, așa încît, probabil, aparține cu adevărat aceluși „nucleu” din perioada studenției, de care pomenea încă de la început I.B.C. Numai așa se explică de ce — și am vrea să fim pe deplin convingși de aceasta —, printre altele, în argumentația sa folosește numai data propusă de R. O. Fink (în 1958 ?) pentru papyrusul Hunt și nici nu amintește de alte propuneri de datăre, mult mai credibile, așa cum s-a dovedit a fi — prin noua inscripție care fixează guvernoratul lui L. Fabius Iustus² — cea a lui sir Ronald Syme³, enunțată încă de acum aproape treizeci de ani!

Însă, abia începînd de la capitolul 2, care se ocupă de sistemul de apărare a Daciei în vremea lui Traian, ni se clarifică treptat și „metoda” folosită de către I.B.C. în cercetarea întreprinsă. Aceasta se fundamentează — fapt evident pentru toți cei care vor zăbovi asupra acestei lucrări — pe asamblarea fișelor de obiective, supuse apoi unor judecăți de valoare, condamnate sau elogiare, iar, în final, „alinarea” lor la schemele

preconcepute ale autoarei despre sistemul dacic de apărare; schemele respective sînt neapărat opuse aproape tuturor opiniilor cercetătorilor actuali din acest domeniu. Cu acest prilej, subliniem din nou un fapt care iarăși ni s-a părut ciudat: potrivit cu I.B.C., cu cit cercetările au o mai mare vechime, cu atît ele sînt mai serioase și concludente (vezi Gr. Tocilescu, A. Buday, C. Torma etc.). Ne grăbim să ne precizăm poziția. Nu vom descindera niciodată munca predecesorilor, dar — în mod firesc — rezultatele cercetărilor din trecut au nevoie de revizuire, iar a le aprecia ca surse de prim ordin în detrimentul ultimelor investigații nu ni se pare deloc normal.

În continuare, după cum este de așteptat, vom exemplifica, deși avertizăm cititorul că o vom face cu parcimonie, intrucît redarea tuturor situațiilor care ne-au stat în atenție ar însemna să atragă după sine o supradimensionare a spațiului rezervat acestei recenzii. Astfel, după cum ne spune I.B.C., castrul de la Slăveni nu are o situație clară a fazelor sale (căpături D. Tudor, p. 60, nota 4), iar — la Buridava, unde ar fi fost cartierul general al guvernătorului Moesiei Inferior (ipoteza prof. D. Tudor), ștampilele găsite ar putea proveni de la Stolniceni (p. 7—8), și iată că în asemenea chip, dintr-un condei, se desflințează o cercetare serioasă de lungă durată, bincînțeleș — fără a se pune ceva în loc! Doar, eventual, afirmații de genul că un al doilea drum roman din acea vreme, care trecea prin vestul Munteniei, se documentează prin descoperiri monetare, existența sa fiind dovedită încă din perioada preromană (p. 8)!

După cîte știm, nu avem nici un studiu, privitor la moneda romană din această parte a Munteniei și ar fi fost de dorit ca — măcar pentru cea apărută în castre, să se fi întocmit — de către cei care lucrează în zonă, printre care și I.B.C. — cel puțin un repertoriu! Cercetări intense nu s-au făcut pe valea transalutană, se plînge I.B.C., cu excepția castrului de la Jidava — Cimpulung, dar și acestea sînt „parțial publicate”. Din nefericire pentru I.B.C., se uită că — pe aceeași pagină (8) — ni se furnizează un alt exemplu, care o implică direct pe autoare: cel al castrului de la Flămînda, unde cercetările pe care le conduce „sînt încă în curs” și „nu-i permit o fixare în timp” (!?).

Încă din acest capitol (2) — se pot observa în cadrul „metodeli” folosite de către I.B.C., prezentarea unor certitudini, care însă sînt „argumentate” de presupuneri (de obicei ale autoarei). În această manieră, I.B.C. include încă din 102 sud-estul Transilvaniei printre teritoriile cucerite și apoi atribuite Moesiei Inferior. Din păcate pentru I.B.C., controlul surselor ne-a dezvăluit că afirmația sa are drept suport datarea papyrusului Hunt în 102 (deci, a ajuns și aici!)⁴, ca și un studiu numismatic referitor la relațiile dintre Marcus Antonius și Dicomes (p. 9, p. 62 și nota 63, p. 73 și nota 164) l Perseverind pe această cale, I.B.C. aduce în discuție și problema „castrului” de pămînt de la Bitca Doamnei, ca singur argument (oare de ce?) al cuceririi de către Traian și a regiunilor est-carpatiche ale Daciei (p. 10, p. 65 și nota 78). În afară de faptul că acest castru este localizat între Piatra Neamț și satul Bistrița (com. Vîlșoara, jud. Neamț) — deci pe malul rîului Bistrița, opus celui pe care se află Bitca Doamnei — menționăm că el nu a fost niciodată cercetat, de la suprafața sa nu s-a recoltat nici un fel de material arheologic, iar — pe teren — este destul de greu de recunoscut. În asemenea condiții, orice considerație fondată pe existența sa devine caducă! Să nu fi auzit oare I.B.C. de inscripția de la Corint a lui C. Caelius Martialis: „secunda expeditione in qua universa Dacia devicta est” (*Ann.Ép.*, 1934, nr. 2), de exemplu?

⁴ I. Bogdan Cătănciu, în *ActaMN*, 6, 1969, p. 478: „... dacă Traian deținea Poiana (*Piroboridava*) din 102, e puțin probabil (s.n.) să fi lăsat extremitatea transilvană a pasului Oituz în minile dacilor pînă în 105”. În afară de faptul că, posibil, I. B. C. nu cunoaște discuția privitoare la nesiguranța localizării Piroboridavei, în rest se pare că nu este vorba de sud-estul Transilvaniei, doar dacă nu înțelege aceasta prin sintagma „extremitatea transilvană a pasului Oituz”, ceea ce este cu totul altceva! Pentru apartenența sud-estului Transilvaniei la Imperiu, chiar înainte de 101—102 e. n., vezi și C. Potolescu, în *Dacia*, N. S., 29, 1985, 1—2, p. 45—48.

² A. Rădulescu, M. Bărbulescu, în *Dacia*, N. S., 25, 1981, p. 356—358.

³ R. Syme, în *JRS*, 49, 1959, p. 26—33; idem, în *Danubian Papers*, București, 1971, p. 122—134.

Consecvență în aplicarea „metodei” sale, I.B.C. nu se dezaminte nici în capitolul al treilea unde, cu multă dezinvoltură, utilizează informațiile după bunul său plac, ceea ce nu înseamnă că ele nu converg spre o anumită ființă: cea a susținerii păreri personale a autoarei despre sistemul de apărare a Daciei și de ostracizare sau, dimpotrivă, de supraevaluare, a cercetărilor, în prima categorie fiind incluse cele ale autorilor contemporani. La Arcidava — Vărădia se încearcă demonstrarea unei viețuiri de scurtă durată a castrului, deoarece ultima monedă se datează în anul 117 și, deci, fortificația nu poate dura după începutul domniei lui Hadrian (p. 13); cit privește celelalte monede, ele pot proveni — potrivit celor susținute de I.B.C. — din așezarea civilă (p. 67, nota 93)⁵. Și în acest capitol nu lipsește, după cum spuneam, evaluările „sentimentale”⁶ la adresa cercetării și cercetătorilor, cu toate că — de multe ori, înaintând pe această cale — I.B.C. devine confuză și contradictorie: „Excavations at Bologa, the ancient Rescolum, ... have provided some of the most (s.n.) ample and most (s.n.) accurate data concerning a Roman fortification in Dacia. But larger scale investigations and greater concern for a more (s.n.) accurate description of the constructions of Trajanic date will bring to light more (s.n.) details about the forts and their component structures” (p. 15—16). Pentru lămurirea cititorilor, precizăm că este vorba despre săpăturile de la Bologa, în primul paragraf făcându-se referiri la prof. M. Macrea, iar în cel de-al doilea la N. Gudea (p. 71, nota 136).

Tot în cadrul efortului de a susține cu orice preț numai propriile păreri, se încadrează și argumentații, de felul celei de la nota 97 (p. 67): „Lui din parte, ca studentă, la săpăturile din *principia*, un *adriu* (s.n.) mi-a spus în 1965 că ei au descoperit blocuri mari de piatră, atât la *principia*, cit și pe latura de nord; pe baza acestei informații...” etc. etc.

În capitolul 4, care se oprește la domnia lui Hadrian, apar noi mostre ale „metodei” folosite de către I.B.C. După ce subliniază că Gr. Tocilescu „folosește date arheologice clare, selectate cu deosebită grijă, prezentate și competent interpretate”, se exprimă regretul că nu există o cronologie sigură a valului transalutan recentele publicații „interpretând greșit datele”, iar — datorită unor informații neverificate — apar „unele confuzii”. Dar din a cui vină nu avem o cronologie sigură a acestui monument, nici după aproximativ un secol de la întipărirea cercetării sale? Nu în primul rând din cauza aceluia care s-au ocupat direct de studierea lui? I.B.C., care — încă din 1972 — publica „date noi” despre *linea transalutana* în lucrările unui congres internațional⁷, în 1981 reușea — deci după 9 ani — să ne înfățișeze un splendid — dar numai de viitor — plan de cercetare (p. 87—88, nota 294), iar — în 1988 — nu pare a fi avansat prea mult, trebuie să recunoască că aportul său pentru realizarea acestui deziderat încă nu s-a manifestat, eufemistic vorbind, prea vizibil.

Și acest capitol (4), mult mai consistent, se vedește a fi în final, de asemenea, o redare de fișe, pigmentate cu interpretări proprii, „recitiri” de profile, aluzii la incompetența majorității cercetătorilor sau, în cazul când această nu se poate face cu niciun chip, aruncarea măcar a unui dubiu asupra rezultatelor săpăturilor altora. Așa se explică, după părerea noastră, de ce, în cazul castrului de la Arutela — unde descrie totuși cu lux de amănunte diferitele părți ale complexului militar de aici —, ajunge la încheierea că săpăturile sînt incomplete și fără clarificări majore. (!?) (p. 28). Iar în

⁵ Vezi și N. Gudea, *op. cit.*, p. 190. În legătură cu recenzia lui N. Gudea, constatăm că unele din observațiile sale la adresa autoarei nu au totdeauna o susținere temeinică, ca, de exemplu, în cazul castrului de la Bumbesti (p. 186), iar — pe de altă parte — socotim că este necesară continuu o maximă acribie din partea celui care inventariază crorile, inclusiv cele de tipar, pentru a se feri el însuși de ele: Cătuțele nu e menționat în *Evolution* la p. 22, ci la p. 6; nota 101 este de fapt nota 182 etc. (Cf. N. Gudea, *op. cit.*, p. 187 și 201). De altfel, aceasta — se știe — se realizează cu destule dificultăți și, probabil, nu vom fi feriți, la rîndu-ne, de asemenea neplăceri.

⁶ N. Gudea, *op. cit.*, p. 186.

⁷ I. Bogdan Cătănciu, în *Actes du IXe Congres International d'Études sur les Frontières romaines. Mamaia, 6—13 septembre 1972*, București — Köln — Wien, 1974, p. 259—265.

legătură cu durata acoluiași castru (Arutela), bazată pe existența unei monede de la Elagabalus, I.B.C. se arată dotată cu o foarte severă prudență științifică, afirmînd că „nu cunoaștem deloc contextul de asociere în care a fost găsită și nu este exclusă posibilitatea (s.n.) ca ea să aparțină la o necropolă, deranjată în timpul săpăturilor” (p. 83; nota 254). În consecință, devine evident pentru toți cei care citesc rîndurile respective — că I.B.C. este departe de o „elementară imparțialitate științifică”, ca și de o indispensabilă probitate, specifică unor relații colegiale de breaslă, întrucît săpăturile arheologice respective au fost întreprinse de un colectiv care nu era pe placul domniei sale (prof. D. Tudor, C. Vlădescu și Gh. Poenaru Bordea). Mai ales C. Vlădescu constituie ființa acestei rîfuieli personale: „In his characteristic manner of working...” (p. 80, nota 226). Doar așa se poate explica și faptul că notele corespunzătoare cercetărilor de la Arutela nu indică decît publicațiile, fără a da și numele autorilor (p. 81, notele 248, 249, 251 și 255) ! De altfel, această „metodă” economicoasă de citare se întilnește destul de des în *Evolution*, dar aproape întotdeauna la autori neagrați de către I.B.C. ! Mai dăm un exemplu, cel al castrului de la Boița: „Continued excavations, employing inadequate research equipment, with results largely unpublished; initially conducted by M. Macrea; the dig was later taken over by N. Lupu...” (p. 84, nota 268).

Fără a mai insista, vom mai aminti doar că nu poate fi deloc surprinzătoare încheierea la care ajunge I.B.C.: sistemul dacic de apărare din prima jumătate a secolului II nu are o rezolvare finală (p. 39). După cum se subînțelege, aceasta se datorează, numai, celorlalți cercetători, deoarece — în ceea ce o privește — soluțiile au fost găsite: „For the moment, only (s.n.) the plan sketched following the excavations *in situ* (s.n.) carried out at Rucăr contains enough data which could help us to recover the *vallum* reinforced with timber of the fortlet; when (s.n.) completed by additional information coming from further (s.n.) investigation this plan will allow precise (s.n.) reconstruction of the structure” (p. 40).

O altă observație minoră: oricît am căuta — nu vom găsi nota 270 care, deși marcată în text, a dispărut la aparatul critic, iar notele 449 și 487 nu sînt semnalate în text !

Deoarece nu dorim — repetăm — să întocmim un „inventar” al crorilor voite și nevoite ale autoarei, la capitolul 5 (perioada Antoninus Pius), ne vom mărgini să atragem atenția doar asupra unor probleme de interpretare istorică. Astfel, I.B.C. socotește că edificarea castrului de piatră a fost precedată de distrugerea celor vechi, datorită atacurilor dacilor liberi din vremea lui Antoninus Pius. Excluzînd faptul că asemenea evenimente nu sînt pe deplin dovedite, autoarea se contrazice cînd revine și spune că situația respectivă se petrece numai pe un sector limitat de apărare. Însă, castrul de piatră apar aproape peste tot ! Continuîndu-și demonstrația, I.B.C. dezvoltă teza sa și ajunge la concluzia că în Dacia era o „stare de război”, atât pe frontieră, cit și în interior (p. 42). Am fi profund interesați să aflăm informațiile deținute de către autoare în sprijinul acestei grave afirmații. Din păcate, I.B.C. nu dă nici o trimitere ! De asemenea, pare de neînțeles de ce distrugerea baracilor de la Micia, datată numismatic în anii 165—166, poate fi pusă în relație cu războaiele marcomanice (p. 43). Oare să nu știe I.B.C. că primul război marcomanic are loc între anii 169 și 174 ? Și apoi, de ce tratează această chestiune în cadrul capitolului rezervat lui Antoninus Pius, a cărui domnie ia sfîrșit în 161 ? Pentru a ilustra „starea de război” existentă în Dacia în vremea acestui împărat ? Sînt întrebări la care I.B.C. nu poate răspunde ! Tot în acest cadru mai amintim și de menționarea unor atacuri ale costobocilor în anii 142—143 și 157, afirmații care, din nou, nu au vreo trimitere bibliografică (p. 45). Ne punem iarăși o întrebare normală: să nu știe I.B.C. cînd încep atacurile costobocilor ? Sau este vorba mai degrabă de o „natare” bazată pe supoziții, aduceri amînte și corelări forțate pentru a susține o teză personală ? În orice caz, nu numai că nu putem fi de acord cu asemenea procedee, dar ne socotim datorți să atragem atenția asupra urmărilor deosebit de serioase pentru istoria Daciei romane, pe care le pot avea asemenea „inovații”: folosite pe scară largă nu demult de către o lucrare din străinătate, subiectivă și lipsită de corectitudine, Teze, ca cele susținute de către I.B.C., nu pot decît sluji de minune unor asemenea „cercetări” !

Și capitolele următoare abundă în expresii de genul: „rezultate neconcludente”, „planul nu este folosit”, „nu s-a acordat toată atenția” etc., toate la adresa quasi-majorității cercetătorilor români de astăzi, care s-au ocupat sau se ocupă de apărarea Provinciilor Dacia. Totodată, și în aceste pagini apar continuu noi afirmații hesușinate, contradicții și confuzii. De exemplu, după ce susține — alăturându-se unor ipoteze mai vechi, dar fără a aduce alte argumente în discuție — că răsăritul Daciei romane a fost abandonat încă de la Gallienus, menționează că fortificația de la Comalău are un plan tipic pentru cea de-a doua jumătate a secolului al III-lea, iar — la Borșneul Mare, atestarea unei trupe create după 251 (*ala I Palmyrenorum*) asigură existența acestui castru după acest moment (p. 106, nota 513).

Nici în *Addenda* rețineră autoarei de a pune, sub semnul întrebării rezultatele cercetărilor altor colegi nu devine mai controlată! Despre planurile săpăturilor de la Angustia-Brețcu spune că nu s'ic cit' nu fost ele de simplificate (p. 111). Pentru castrul Inălceeni, după ce „reinterpretează” săpăturile, își exprimă convingerea că publicarea materialelor rezultate din vechile cercetări va aduce confirmarea tezelor sale (p. 113). La Poroșlissum, „nimic nu o poate convinge” că nu au fost 2-3 faze în construcția *agger-vitii* (p. 113). Și așa mai departe!

În sfârșit, departe de a epuiza observațiile noastre asupra acestei lucrări, trebuie să ne oprim aici, însă nu înainte de a arunca o scurtă privire și asupra părții grafice, adică a ilustrației. Pentru a vedea în ce măsură este utilizabilă, am întocmit o mică statistică privitoare la lipsa unor elemente indispensabile unei înțelegeri adecvate a ilustrației: 6 figuri n-au orientare (11, 13, 47, 66, 79, 80), 9 figuri n-au scară (38, 46, 54, 57, 63 a și e, 74, 79, 84), iar alte 6 figuri prezintă legende cu semnele convenționale incomplete, ori explicațiile acestora lipsesc (6, 30, 49, 73, 76, 81); de exemplu, fig. 76 nu are deloc explicația legendei, deși ea există la sursa primară (*Materiale*, VII, p. 403, nu p. 960, cum apare la I.B.C., deși tot volumul are doar 680 p.); Precizăm că toate desenele originale posedă datele, care lipsesc în *Evolution*. Mai semnalăm și alte inadvertențe: fig. 47 nu reproduce cu exactitate desenul original (*Materiale*, IX, 1970, p. 246); iar — în textul original — este la p. 246 — nu la p. 245, este fig. 1, nu fig. 11 și localitatea se numește Simbotin, nu Simbotin; fig. 69 nu are consemnat obiectivul cărui îi aparține (?); fig. 81 nu cuprinde în întregime detaliile desenului original (*Materiale*, VIII, 1962, p. 493, fig. 11) ș.a.m.d. Sunt neglijențe care pun sub semnul întrebării utilitatea întregii ilustrații. Nu știm în ce măsură erorile de mai sus aparțin autoarei sau editorilor, însă consecințele rămân aceleași, adică, dezastruoase.

Trecînd în revistă tezele și concluziile întâlnite în *Evolution*, un cititor neavizat poate cu ușurință să creadă că sistemul de apărare a Daciei romane — așa cum apare el în urma investigațiilor românești — este ori foarte puțin cunoscut, ori cercetarea acestuia se face în mod eronat: „Contribuția” autoarei la crearea acestei imagini este esențială și „meritele” îi aparțin în întregime, deși face, spre sfârșit, eforturi evidente pentru a atenua impresia făcută; însă — și de această dată — artificiosul este prezent, cum ar fi, de exemplu, în această afirmație bombastică și nerealistă: „...but life comes back to normal (s.n.) in the 4th century as some of them contain evidence definitely belonging to that time” (p. 54).

Nu considerăm inutil să ne oprim, de asemenea, și asupra receptării acestei lucrări de către cercetarea străină de specialitate. O recenzie, de care avem noi cunoștință, își însușește imediat încheierile la care a ajuns I.B.C. și notează — se pare, chiar cu o oarecare satisfacție — că săpăturile românești nu sînt publicate, iar o cronologie a sistemului de apărare romană a Daciei lipsește: „The main emphasis is on the results of excavation but the author stresses the handicaps created through so many of the site reports remaining partially or even wholly unpublished, while for those that are available the absence of a well-founded pottery chronology for the various regions of Dacia makes it difficult to provide reasonable dating criteria unless there happen to be well-stratified coins or epigraphic data”⁹. Autoarea recenziei respective

scote în evidență — după ce a luat drept bune toate afirmațiile făcute de către I.B.C. — faptul că *Evolution* este utilă arheologilor neromâni și este de apreciat efortul de a pune asemenea date (am văzut acuratețea lor, n.n.) în circulație. După ce mai face și câteva observații minore de formă (traducere, ilustrații, lista figurilor etc.), sau altele, majore, de conținut (datarea papirusului Hunt), specialistul englez susține că „Spre meritul ei, Dna. Cătănicioaia a lucrat atent... Ea este critică la adresa multor dintre concluziile din acest domeniu”⁹ ș.a.m.d. Și acum urmează concluzia, de fapt o reproducere a opiniei pe care o are I.B.C.: „Alme Cătănicioaia has demonstrated how far Romanian archaeologists have still to go before any true understanding of Roman defences in Dacia is reached but her work is none the less valuable”¹⁰. Și iată cum o neatență întocnire a unei lucrări de sinteză, la care se adaugă un subiectivism care este foarte îndepărtat de cerințele codului moral al adevaratului om de știință, aruncă o lumină nefavorabilă asupra unor realizări de lungă durată și susținute de eforturi, uneori, de-a dreptul ieșite din comun. Mai mult, o întreagă școală de arheologie, bine cunoscută și apreciată pe plan mondial, devine ținta unor atacuri nejustificate, însă — nu trebuie să uităm — facilitate chiar de către unul dintre noii lor membri.

Poate ar trebui să spunem și în ce măsură această lucrare contribuie la o mai bună înțelegere, de către un eventual cititor, a sistemului de apărare a Daciei romane. După cum am încercat să arătăm, socotim că, și în continuare, pentru a afla date sigure și nealterate despre apărarea Daciei romane — este mai recomandabil să ne adresăm surselor primare.

Ar mai fi de spus și câteva cuvinte despre opera de editare întreprinsă de către B.A.R. De-a lungul anilor, de multe ori — am avut ocazia să mă bucur, laolaltă cu alți interesați, de publicarea rapidă și acceptabilă a unor lucrări de mare importanță, care reprezentau un real câștig pentru știință. Însă, această a doua nefericită experiență românească mă va face — cel puțin pe mine, personal — mult mai prudent. Atîta timp cît o editură nu are un control științific, alături de lucrări deosebit de îngrijite și originale, reale contribuții de specialitate, va exista totdeauna și riscul apariției unor cercetări neconcludente sau superficiale.

VIRGIL MIHĂILESCU-BÎRLIBA

⁹ Ibidem

¹⁰ Ibidem. Bineînțeles că, la rîndul ei, Margaret M. Roxan eră datorare să facă o anchetă amănunțită a datelor oferite de I.B.C., înainte de a generaliza sentențios! Și în ceea ce o privește, avem îndoieli asupra obiectivității, care ar fi trebuit să stea la temelie întreprinderii sale.